

Dawid Makowski

Papieski Uniwersytet św. Anzelma w Rzymie, Włochy

dawid.makowski@anselmianum.com

ORCID: 0009-0003-6007-0393

Ku generalnej odnowie liturgii słowa w Mszy Świętej – modyfikacje obrzędów mszy katechumenów w 1965 roku

Towards a General Renewal of the Liturgy of the Word in the Mass:
Modifications to the Rites of the Mass for Catechumens in 1965

ABSTRACT: This article discusses the 1965 rite in terms of the renewal of the liturgy of the word, known at that time as the Mass of the Catechumens. At that time, the first modifications to this part of the Mass liturgy were made, as postulated by the conciliar Constitution on the Sacred Liturgy, thus leading to a general reform of the liturgy of the word (both in terms of modifications to the rites and in terms of a new selection of biblical texts). The article presents only ritual issues, drawing attention to the new wording of the rubrics, the introduction of new places of celebration (pulpits and presiding places) into sacred architecture, and the addition of homilies and universal prayers to the Mass. The content of the publication has been divided into four thematic chapters, discussing in turn the individual modifications to this part of the Mass: 1) general norms concerning the celebration of the liturgy of the word; 2) modifications to certain ceremonies of the liturgy of the word; 3) the introduction of homilies into the liturgy of the word; 4) the introduction of universal prayer into the liturgy of the word. This was done in order to draw attention to the first fruits of liturgical renewal, which, in a sense, “paved the way” for future general reform.

KEYWORDS: Holy Mass, liturgy of the word, 1965 rite, homily, universal prayer

ABSTRAKT: Prezentowany artykuł dotyczy zagadnienia rytu z 1965 r. rozpatrywanego pod kątem odnowy liturgii słowa, znanej wtedy jeszcze jako msza katechumenów. Wówczas dokonano pierwszych modyfikacji tej części liturgii mszalnej, których wprowadzenie postulowała soborowa Konstytucja o liturgii świętej, i tym samym rozpoczęto proces generalnej reformy liturgii słowa (tak pod kątem modyfikacji obrzędów, jak i nowego doboru tekstów biblijnych). Artykuł przedstawia jedynie kwestie obrzędowe, zwracając uwagę na nowe brzmienie rubryk, wprowadzenie do architektury sakralnej nowych miejsc celebracji (ambony i miejsca przewodniczenia) oraz dołączenie do

mszy homilii i modlitwy powszechnej. Artykuł został podzielony na cztery rozdziały tematyczne, mówiące kolejno o poszczególnych modyfikacjach tej części mszy: 1) norm ogólnych dotyczących celebracji liturgii słowa; 2) modyfikacji niektórych ceremonii liturgii słowa; 3) wprowadzenia homilii do liturgii słowa; 4) wprowadzenia modlitwy powszechnej do liturgii słowa. Ma to na celu zwrócenie uwagi na pierwsze owoce odnowy liturgicznej, która niejako „torowała drogę” przyszłej ogólnej reformie.

SŁOWA KLUCZOWE: msza, liturgia słowa, ryt z 1965 r., homilia, modlitwa powszechna

Wprowadzenie

Jednym z większych dokonań odnowy liturgicznej, przeprowadzonej po II Soborze Watykańskim (1962–1965), było większe dowartościowanie słowa Bożego w liturgii, dokonane przede wszystkim poprzez promulgację księgi *Ordo Lectionum Missae*, której pierwsze wydanie ukazało się 25 V 1969 roku¹. Ojcowie soborowi pragnęli bowiem, aby pierwsza część liturgii mszalnej, nosząca nazwę „msza katechumenów”, poświęcona w głównej mierze proklamacji Pisma Świętego, została odpowiednio dowartościowana i w tym celu też zmodyfikowana². Nic więc dziwnego, że zagadnieniem liturgii słowa zajęto się już w pierwszych latach odnowy soborowej³.

Początek odnowy liturgii przypadł na lata 1965–1967. Najważniejsze księgi liturgiczne, zawierające obrzędy już odnowione zgodnie z wolą Konstytucji o liturgii świętej, były publikowane w 1965 r. i na początku 1966 roku⁴. Tworzyły one tzw. ryt (liturgię) z 1965 r., który stanowił pierwszą odpowiedź na soborowe zalecenia odnowy liturgicznej⁵. Jej ogólne założenia w aspekcie modyfikacji

¹ Zob. Sacra Congregatio pro Cultu Divino, “Decretum,” *Notitiae* 47 (1969): 237.

² W Konstytucji o liturgii świętej z 3 XII 1963 r. napisano: „Quo ditior mensa verbi Dei pareatur fidelibus, thesauri biblici largius aperiantur, ita ut, intra praestitutum annorum spatium, praestantior pars Scripturarum Sanctarum populo legatur”. Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II, “Constitutio de Sacra Liturgia,” *Acta Apostolicae Sedis* 56 (1964): 114, nr 51.

³ Zob. Janusz Mieczkowski, “Msza święta trydencka,” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 61, no. 3 (2008): 174, <https://doi.org/10.21906/rbl.358>.

⁴ Szeroko na ich temat zob. Dawid Makowski, *Między „starą” a „nową” liturgią: Studium nad reformą liturgii rzymskiej w pierwszej fazie odnowy liturgicznej (1964–1967)* (Wydawnictwo Miles, 2024), 203–344.

⁵ Szeroko na temat tej liturgii zob. Dawid Makowski, “*Lex orandi – lex credendi* w liturgii rzymskiej: na przykładzie odnowienia Modlitwy Powszechnej Wielkiego Piątku w 1965 r.,” *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 44, no. 1 (2024): 59–74, <https://doi.org/10.25167/sth.5411>; Dawid Makowski, “Liturgia z 1965 r. jako odpowiedź na zalecenia

czytań mszalnych zostały przedstawione w pierwszej instrukcji wykonawczej z 26 IX 1964 r., w której wskazano na następujące zmiany:

- 1) nie powtarzanie przez celebransa czytań i śpiewów wykonywanych przez odpowiednie osoby;
- 2) zmodyfikowanie sposobu wygłaszania lekcji i śpiewów mszalnych; wygłaszanie ich w kierunku ludu (z ambony lub od balasek – jeśli proklamuje je ktoś inny niż celebrans; sprzed ołtarza – jeśli proklamuje je celebrans);
- 3) dopuszczenie do proklamacji mszalnych lekcji świeckich mężczyzn, którzy nie przyjęli święceń lektoratu;
- 4) zezwolenie na odczytywanie zamiast odśpiewywania lekcji mszalnych, jeśli są one proklamowane w języku narodowym;
- 5) określenie nowego sposobu celebrowania tej części liturgii;
- 6) nakazanie głoszenia homilii we wszystkich mszach z ludem w niedziele i święta nakazane oraz zalecenie jej wygłaszania w dni powszednie Adwentu i Wielkiego Postu;
- 7) włączenie do liturgii słowa modlitwy powszechnej⁶, by osiągnąć jedno z głównych założeń Konstytucji o liturgii świętej – uwidocznienie dwóch głównych części mszy, liturgii słowa i liturgii eucharystycznej⁷.

soborowej Konstytucji o liturgii świętej – aspekt liturgii mszalnej,” *Łódzkie Studia Teologiczne* 32, no. 4 (2024): 29–39, <https://doi.org/10.52097/lst.2023.4.30-39>; Dawid Makowski, “Ordo Missae z 1965 roku jako wyraz odnowy liturgicznej,” *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 32, no. 2 (2024): 269–90, <https://doi.org/10.52097/wpt.7975>.

⁶ „Item a celebrante privatim non dicuntur lectiones quae a competenti ministro vel a ministrante leguntur aut canuntur [...]. Donec integer Ordo Missae instauratus fuerit, haec iam servantur: a) Partes Proprii, quae a schola vel a populo canuntur aut recitantur, a celebrante privatim non dicuntur. In Missis cum populo celebratis, Lectiones, Epistola et Evangelium unum versus populum legantur vel cantentur: a) in Missa sollemni, in ambone aut ad cancellos; b) in Missa cantata et in Missa lecta, si a celebrante leguntur aut canuntur, sive ex altari sive in ambone sive ad cancellos, prout magis opportunum fuerit; si vero ab alio leguntur aut canuntur, in ambone vel ad cancellos. In Missis non sollemnibus cum populo celebratis, Lectiones et Epistola, una cum cantibus inter ipsas occurrentibus, a lectore idoneo seu ministrante legi possunt, celebrante sedente et auscultante; Evangelium autem a diacono vel ab aliquo sacerdote legi potest, qui dicit Munda cor meum, benedictionem petit et, in fine, librum Evangeliorum celebranti deosculandum praebet. In Missis in cantu, Lectiones, Epistola et Evangelium, si lingua vernacula proferuntur, sine cantu legi possunt. In legendis vel cantandis Lectionibus, Epistola, cantibus post ipsas occurrentibus, et Evangelio, sic proceditur: a) In Missa sollemni, celebrans Lectiones et Epistolam, necnon cantus inter ipsas occurrentes sedens auscultat. Epistola cantata aut lecta, subdiaconus se confert ad celebrantem et ab eo benedicitur. Deinde celebrans sedens incensum imponit et benedicit, et dum cantatur Alleluia cum suo versu, vel circa finem aliorum cantuum post Epistolam, surgit diaconus benedicturus, et ad sedem Evangelium auscultat, librum Evangeliorum osculatur et, post homiliam, symbolum intonat, si dicendum sit; symbolo autem expleto, cum

Jednak już na wstępie trzeba wyraźnie podkreślić, że powyższe elementy odnowy pierwszej części mszy miały dotyczyć jedynie mszy z udziałem ludu, bez zmiany struktury tej części liturgii mszalnej (poza homilią i modlitwą powszechną)⁸.

Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie, w jaki sposób siedem powyższych założeń zostało zaimplementowanych do obrzędów mszy, opublikowanych w 1965 r., aby przez to można było dostrzec pierwszy etap odnowy liturgicznej w dziedzinie modyfikacji liturgii słowa, który prowadził ostatecznie do wydania w 1969 r. nowej księgi liturgicznej poświęconej w pełni pierwszej części mszy. W czterech rozdziałach omówione zostaną: 1) zmiany w normach ogólnych odnoszących się do sprawowania liturgii słowa; 2) zmiany ceremonii szczegółowych tej części liturgii mszalnej; 3) wprowadzenie homilii w skład obrzędów mszy; 4) dołączenie do liturgii mszalnej modlitwy powszechnej.

1. Normy ogólne dotyczące sprawowania liturgii słowa

Zaczynając od nowej normy, według której kapłan nie powtarzał prywatnie tekstów wygłaszanych przez odpowiednie osoby, należy wspomnieć o nowej

ministris ad altare revertitur, nisi orationem fidelium moderetur. b) In Missis cantatis aut lectis, in quibus Lectiones, Epistola, cantus post ipsas occurrentes et Evangelium a ministro, de quo in n. 50, canuntur aut leguntur, celebrans modo supra exposito se gerit. c) In Missis cantatis aut lectis, in quibus Evangelium a celebrante cantatur aut legitur, ipse celebrans, dum cantatur aut legitur Alleluia cum suo versu, vel circa finem aliorum cantuum post Epistolam, accedit ante infimum gradum altaris, ibique profunde inclinatus dicit Munda cor meum ac deinde pergit ad ambonem vel ad cancellos ad Evangelium canendum vel legendum. d) Si vero in Missa cantata aut lecta omnes lectiones ab ipso celebrante in ambone aut ad cancellos canuntur aut leguntur, ipse celebrans ibidem stans etiam cantus post Lectiones et Epistolam occurrentes, si necesse sit, legit; Munda cor meum dicit ad altare conversus. Homilia diebus dominicis et festis de praecepto habeatur in omnibus Missis, quae concurrente populo celebrantur, Missis conventualibus, in cantu atque pontificalibus minime exceptis. Diebus vero non festis, homilia commendatur praesertim in quibusdam feriis Adventus et Quadragesimae necnon in aliis occasionibus in quibus populus frequentior ad ecclesiam convenit". Sacra Congregatio Rituum, "Instructio ad executionem Constitutionis de Sacra Liturgia," *Acta Apostolicae Sedis* 56 (1964): 884, 888, 889–90, nr. 33, 48a, 49–53.

⁷ „Duae partes e quibus Missa quodammodo constat, liturgia nempe verbi et eucharistica, tam arcte inter se coniunguntur, ut unum actum cultus efficiant". Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II, "Constitutio de Sacra Liturgia," 114, nr 56.

⁸ Zatem nadal obowiązywała struktura z 1962 r., do której zaaplikowano dwie nowe części (homilię i modlitwę powszechną), nadając jej następujący kształt: lekcja (Epistola), śpiew międzylekcyjny (graduał, traktus lub *Alleluja* z werselem, albo sekwencja), obrzędy przygotowawcze do proklamacji Ewangelii, Ewangelia, homilia, wyznanie wiary i modlitwa powszechna. Zob. Makowski, "Ordo Missae z 1965 roku jako wyraz odnowy liturgicznej," 278.

rubryce zamieszczonej w *Ritus servandus*, która zawierała w sobie normę ukaną w instrukcji z 26 IX 1964 r.:

Ritus servandus in celebratione missae (editio typica, 1962)	Ritus servandus in celebratione missae (editio typica, 1965)
Deinde celebrans legit, submissa voce, graduale, etc., usque ad Munda cor meum exclusive [...] ⁹ .	Cantato graduali, si Missa non est defunctorum, celebrans, sedens, incensum imponit et benedicit ¹⁰ .

Modyfikacja ta miała na celu podkreślenie znaczenia funkcji wiernych świeckich w liturgii, przy jednoczesnym usunięciu z niej elementów, które się na siebie nakładały ¹¹. Nic więc dziwnego, że do odczytywania lekcji mszalnych dopuszczono odpowiednich świeckich mężczyzn (*competente lectore vel ministrante*), dodając do *Ordo Missae* nową, tematyczną rubrykę, która jednak obowiązywała tylko w mszach śpiewanych i w mszach recytowanych ¹². Zachowano bowiem dotychczasową praktykę, w myśl której w mszach uroczystych lekcję przed Ewangelią proklamował subdiakon ¹³. Mógł on ją zaśpiewać lub odczytać, jeśli korzystano z tekstu lekcji przetłumaczonego na język narodowy ¹⁴:

⁹ Manilo Sodi and Alessandro Toniolo, eds., “Ritus servandus in celebratione missae,” in *Missale Romanum ex decreto Ss. Concilii Tridentini restitutum summorum pontificum cura recognitum. Editio typica 1962* (Libreria Editrice Vaticana, 2007), LVII–LVIII, nr. VI, 4–5.

¹⁰ *Ordo Missae: Ritus servandus in celebratione missae et De Defectibus in celebratione missae occurrentibus* (Typis Polyglottis Vaticanis, 1965), 38–39, nr 42.

¹¹ Za dowartościowaniem funkcji wiernych świeckich w liturgii opowiedział się Sobór Watykański II w słowach: „Etiam ministrantes, lectores, commentatores et ii qui ad scholam cantorum pertinent, vero ministerio liturgico funguntur”. Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II, “Constitutio de Sacra Liturgia,” 107, nr 29.

¹² „In Missa cantata aut lecta cum populi participatione, Lectiones et Epistola a competente lectore vel ministrante proferuntur, cantus inter ipsas occurrentes a schola vel a populo vel a lectore dicuntur; Evangelium autem a diacono vel ab alio sacerdote proferri potest. Quibus in casibus, omnia fiunt ut supra dictum est. Post Epistolam tamen lector vel ministrans a celebrante non benedicitur”. *Ordo Missae: Ritus servandus in celebratione missae et De Defectibus*, II, nr 14.

¹³ „In Missa solemni, oratione expleta, subdiaconus librum sumit, ambonem ascendit vel accedit ad cancellos et, versus ad populum, Epistolam cantat vel legit”. *Ordo Missae*, 10, nr 13.

¹⁴ „In Missis in cantu, Lectiones, Epistola et Evangelium, si lingua vernacula proferuntur, sine cantu legi possunt”. Sacra Congregatio Rituum, “Instructio ad executionem Constitutionis de Sacra Liturgia,” 889, nr 51. W opinii niektórych liturgistów czytanie lekcji mszalnych należało postawić ponad śpiewanie, ponieważ tekst odczytywany lepiej można było zrozumieć. Zob. Roman Michałek, “Zmiany obrzędowe wprowadzone przez instrukcję do konstytucji o św. liturgii z 26 IX 1964,” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 18, no. 5 (1965): 289, <https://doi.org/10.21906/rbl.3021>.

Ritus servandus in celebratione missae (editio typica, 1962)	Ritus servandus in celebratione missae (editio typica, 1965)
In Missa solemni subdiaconus [...] cantat Epistolam ¹⁵ .	In Missa solemni, oratione expleta, subdiaconus [...] Epistolam cantat vel legit ¹⁶ .

Jeżeli nie było jednak zdatnego lektora ani ministranta, a msza była koncelebrowana, czytania miał wykonać jeden spośród koncelebransów¹⁷.

W mszach z udziałem ludu nakazano odczytywanie lekcji mszalnych w kierunku zgromadzenia, zmieniając dotychczasowe brzmienie rubryk i dodając nowe, tematyczne normy:

Ritus servandus in celebratione missae (editio typica, 1962)	Ritus servandus in celebratione missae (editio typica, 1965)	Ritus servandus in concelebratione missae (editio typica, 1965)
Dictis orationibus, celebrans, positus super librum vel super altare manibus, ita ut palmae librum tangant, vel (ut placuerit) librum tenens, legit Epistolam intellegibili voce, et respondetur a ministro: Deo gratias, et similiter, stans eodem modo, prosequitur graduale, Alleluia, et tractum, ac sequentiam, si dicenda sint ¹⁸ .	In Missis quae privatim celebrantur, dictis orationibus, celebrans, positus super librum vel altare manibus, vel (ut placuerit) librum tenens, legit Epistolam intellegibili voce, et respondetur a ministro: Deo gratias, et similiter, stans eodem modo, prosequitur graduale, Alleluia, et tractum, ac sequentiam, si dicenda sunt ¹⁹ .	Si ante Epistolam aliae legendae sunt Lectiones, expleta oratione, lector, factis, si oportuerit, debitis reverentiis altari et Episcopo, vadit ad ambonem vel alium locum aptum, ibique versus populum Lectionem cantat vel legit ²⁰ .

¹⁵ Sodi and Toniolo, eds., "Ritus servandus in celebratione missae," LVII, nr VI, 4.

¹⁶ *Ordo Missae: Ritus servandus in celebratione missae et De Defectibus*, 39, nr 41.

¹⁷ „Deficiente autem lectore, Lectiones et Epistola eodem modo ac supra proferuntur ab aliquo et concelebrantibus”. *Ritus servandus in concelebratione Missae et Ritus Communionis sub utraque specie*, Editio typica (Typis Polyglottis Vaticanis, 1965), 35, nr 85.

¹⁸ Sodi and Toniolo, eds., "Ritus servandus in celebratione missae," LVII, nr VI, 1.

¹⁹ *Ordo Missae: Ritus servandus in celebratione missae et De Defectibus*, 37, nr 37.

²⁰ *Ritus servandus in concelebratione Missae et Ritus Communionis*, 20, nr 24.

<p>In Missa solemnī subdiaconus circa finem ultimae orationis accipit ambabus manibus librum Epistolae, deferens illum supra pectus, et, facta altari genuflexione in medio, vadit ad partem Epistolae contra altare, et cantat Epistolam²¹.</p>	<p>In Missa solemnī, oratione expleta, subdiaconus librum sumit et, factis si oportuerit debitis reverentiis altari et celebranti, ambonem ascendit vel accedit ad cancellos, ibique, versus ad populum, Epistolam cantat vel legit²².</p> <p>Deficiente ver lecotre seu ministrante idoneo, ipse celebrans legit vel cantat etiam Lectionem et Epistolam in ambone vel ad cancellos et, nisi a schola vel a populo cantantur aut legantur, addit etiam cantus post ipsas occurrentes²³.</p> <p>Si tamen non habentur ambo, aut magis opportunum videtur, celebrans potest omnes lectiones etiam ex altari proferre versus populum²⁴.</p>	<p>Ad legendam autem Epistolam, subdiaconus, oratione expleta, sumit librum, fatisque, si oportuerit, reverentiis altari et Episcopo, vadit ad ambonem vel alium locum aptum, ibique versus populum cantat vel legit Epistolam²⁵.</p>
---	--	--

Wielokrotnie zwracano bowiem uwagę na to, że odczytywanie lekcji mszalnych tyłem do zgromadzonego ludu nie było właściwą praktyką (taka sytuacja miała miejsce w liturgii sprawowanej według *Mszалу rzymskiego* z 1962 r.)²⁶. Widać przy tym, że bardzo pożądanym elementem architektonicznym wewnątrz kościoła była ambona (mogły być one nawet dwie), która miała być tak ustawiona, aby zgromadzenie mogło dobrze widzieć i słyszeć tego, kto proklamuje

²¹ Sodi and Toniolo, LVII, nry VI, 4.

²² *Ordo Missae*, 38, nr 41.

²³ *Ordo Missae*, 40, nr 45.

²⁴ *Ordo Missae*, 40, nr 46.

²⁵ *Ritus servandus*, 20, nr 25.

²⁶ Warto przywołać tu następujące słowa: „Bolesny widok przedstawia udział wiernych w Mszach odprawianych w dni powszednie w wielu parafiach. Kapłani ignorujący swoich braci i swoje siostry. Ołtarz odległy od nich czasem o kilkadziesiąt metrów. Kapłan [...] słowo Boże czyta dla siebie samego”. Franciszek Małaczyński, „Perspektywy reformy liturgii,” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 14, no. 6 (1961): 300, <https://doi.org/10.21906/rbl.2846>.

słowo Boże²⁷. Wiązało się to z orzeczeniem soborowym, wskazującym na to, że podczas czytań mszalnych sam Bóg przemawia do zgromadzenia liturgicznego²⁸. Chciano przy tym podkreślić znaczenie liturgii słowa, oddzielając ją od liturgii eucharystycznej poprzez miejsce jej sprawowania²⁹.

2. Zmiana ceremonii sprawowania liturgii słowa

Wprowadzenie do liturgii powyższych zasad wymagało opublikowania nowych norm dotyczących sprawowania tej części liturgii mszalnej. Zostały one sformułowane we wprowadzeniu do instrukcji z 26 IX 1964 r. w odniesieniu do czterech sytuacji: 1) kiedy w mszy z udziałem ludu, ale nieuroczystej, lekcje i śpiewy odczytuje lektor lub ministrant, a Ewangelię wygłasza diakon lub kapłan, który nie celebrowa mszy; 2) kiedy w mszy uroczystej subdiakon proklamuje czytanie, a diakon Ewangelię; 3) kiedy w mszy śpiewanej lub czytanej sam celebrans odczytuje lekcje mszalne, śpiew i Ewangelię; 4) kiedy w mszy śpiewanej lub czytanej celebrans odczytuje jedynie Ewangelię³⁰.

Instructio ad exsecutionem Constitutionis de Sacra Liturgia (26 IX 1964)	Ritus servandus in celebratione missae (editio typica, 1965)
In Missis non sollemnibus cum populo celebratis, Lectiones et Epistola, una cum cantibus inter ipsas occurrentibus, a lectore idoneo seu ministrante legi possunt, celebrante sedente et auscultante; Evangelium autem a diacono vel ab aliquo sacerdote legi potest, qui dicit Munda cor meum, benedictionem petit et, in fine, librum Evangeliorum celebranti deosculandum praebet ³¹ .	In Missa cantata aut lecta cum populi participatione, convenit ut Lectiones et Epistola cantentur aut legantur a lectore seu ministrante idoneo in ambone vel ad cancellos, celebrante, ut supra, sedente et auscultante. Cantus post ipsas occurrentes, nisi a schola vel a populo cantantur vel legantur, a lectore seu ministrante in eodem loco proferuntur; ipse tamen, in fine, a celebrante non benedicitur.

²⁷ „Convenit ut ambo vel ambones habeantur ad sacras lectiones proferendas, ita dispositi ut minister a fidelibus bene conspici et audiri possit”. Sacra Congregatio Rituum, „Instructio ad exsecutionem Constitutionis de Sacra Liturgia,” 899, nr 96.

²⁸ „Praesens adest in verbo suo, siquidem ipse loquitur dum sacrae Scripturae in Ecclesia leguntur”. Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II, „Constitutio de Sacra Liturgia,” 101, nr 7.

²⁹ Zob. Michałek, „Zmiany obrzędowe wprowadzone przez instrukcję,” 286.

³⁰ Zob. Sacra Congregatio Rituum, „Instructio ad exsecutionem Constitutionis de Sacra Liturgia,” 889, nr. 50, 52.

³¹ Sacra Congregatio Rituum, „Instructio ad exsecutionem Constitutionis de Sacra Liturgia,” 889, nr 50.

	Item Evangelium cantare aut legere potest diaconus vel alius sacerdos, modo supra indicato, alba et stola indutus ³² .
<p>In Missa sollemni, celebrans Lectiones et Epistolam, necnon cantus inter ipsas occurrentes sedens auscultât. Epistola cantata aut lecta, subdiaconus se confert ad celebrantem et ab eo benedicitur. Deinde celebrans sedens incensum imponit et benedicit, et dum cantatur Alleluia cum suo versu, vel circa finem aliorum cantuum post Epistolam, surgit diaconum benedicturus, et ad sedem Evangelium auscultât, librum Evangeliorum osculatur et, post homiliam, symbolum intonat, si dicendum sit; symbolo autem expleto, cum ministris ad altare revertitur, nisi orationem fidelium moderetur³³.</p>	<p>In Missa solemnî, oratione expleta, subdiaconus librum sumit et, factis si oportuerit debitis reverentiis altari et celebranti, ambonem ascendit vel accedit ad cancellos, ibique, versus ad populum, Epistolam cantat vel legit; qua finita, nisi Missa sit defunctorum, vadit ad celebrantem et, inclinatus, ab eo benedicitur. Cantato graduâli, si Missa non est defunctorum, celebrans, sedens, incensum imponit et benedicit. Deinde diaconus librum Evangeliorum ad altare defert et in medio deponit; tum genuflexus ante altare, manibus iunctis, dicit: <i>Munda cor meum, etc.</i> Postea surgit, accipit librum de altari, accedit ad celebrantem et, inclinatus, petit benedictionem, dicens: <i>Iube, domne, benedicere.</i> Celebrans, stans, respondet: <i>Dominus sit in corde tuo, etc.</i> Accepta benedictione, diaconus, praecedentibus thuriferario et duobus acolythis cum candelabris accensis, vadit cum subdiacono a sinistris ad ambonem vel ad cancellos, ibique, subdiacono a sinistris stante et, si legile desit, librum tenente, acolythis hinc inde stantibus, cantat vel dicit: <i>Dominus vobiscum,</i> iunctis manibus. Cum dicit: <i>Sequentia, etc.</i> Pollice dexterâe manus signat librum in principio Evangelii quod est cantaturus vel lecturus, deinde seipsum in fronte, ore et pectore; et dum omnes respondent: <i>Gloria tibi Domine,</i> incensat ter librum, postea prosequitur Evangelium manibus iunctis³⁴.</p>

³² *Ordo Missae: Ritus servandus in celebratione missae et De Defectibus*, s. 39, nr 44.

³³ Sacra Congregatio Rituum, "Instructio ad executionem Constitutionis de Sacra Liturgia," 889, nr 52a.

³⁴ *Ordo Missae: Ritus servandus in celebratione missae et De Defectibus*, 38–39, nr. 41–43.

<p>In Missis cantatis aut lectis, in quibus Lectiones, Epistola, cantus post ipsas occurrentes et Evangelium a ministro, de quo in n. 50, canuntur aut leguntur, celebrans modo supra exposito se gerit³⁵.</p>	<p>In Missa cantata aut lecta cum populi participatione, convenit ut Lectiones et Epistola cantentur aut legantur a lectore seu ministrante idoneo in ambone vel ad cancellos, celebrante, ut supra, sedente et auscultante. Cantus post ipsas occurrentes, nisi a schola vel a populo canantur, vel legantur, a lectore seu ministrante in eodem loco proferuntur; ipse tamen, in fine, a celebrante non benedicitur. Item Evangelium cantare aut legere potest diaconus vel alius sacerdos, modo supra indicato, alba et stola indutus³⁶.</p>
<p>In Missis cantatis aut lectis, in quibus Evangelium a celebrante cantatur aut legitur, ipse celebrans, dum cantatur aut legitur Alleluia cum suo versu, vel circa finem aliorum cantuum post Epistolam, accedit ante infimum gradum altaris, ibique profunde inclinatus dicit <i>Munda cor meum</i> ac deinde pergit ad ambonem vel ad cancellos ad Evangelium canandum vel legendum³⁷.</p>	<p>Si vero non adest diaconus vel alius sacerdos, Evangelium profertur a celebrante. Dum cantatur vel legitur <i>Alleluia</i> cum suo versu, vel circa finem aliorum cantuum post Epistolam, celebrans accedit ad infimum gradum altaris, ibique profunde inclinatus, dicit: <i>Munda cor meum, Iube, Domine et Dominus sit in corde meo</i>; deinde pergit ad ambonem vel ad cancellos ad Evangelium cantandum vel legendum. In fine librum osculatur, dicens: <i>Per evangelica dicta, etc.</i>, nisi adsit Praelatus, ut supra³⁸.</p>
<p>Si vero in Missa cantata aut lecta omnes lectiones ab ipso celebrante in ambone aut ad cancellos canuntur aut leguntur, ipse celebrans ibidem stans etiam cantus post Lectiones et Epistolam occurrentes, si necesse sit, legit; <i>Munda cor meum</i> dicit ad altare conversus³⁹.</p>	<p>Deficiente vero lectore seu ministrante idoneo, ipse celebrans legit vel cantat etiam Lectiones et Epistolam in ambone vel ad cancellos et, nisi a schola vel a populo canantur aut legantur, addit etiam cantus post ipsas occurrentes. Stans deinde in eodem loco, dicit: <i>Munda cor meum</i> versus ad altare; et ad populum iterum conversus cantat vel legit Evangelium⁴⁰.</p>

³⁵ Sacra Congregatio Rituum, "Instructio ad executionem Constitutionis de Sacra Liturgia," 889, nr 52b.

³⁶ *Ordo Missae: Ritus servandus in celebratione missae et De Defectibus*, 39, nr 44.

³⁷ Sacra Congregatio Rituum, "Instructio ad executionem Constitutionis de Sacra Liturgia," 889, nr 52c.

³⁸ *Ordo Missae: Ritus servandus in celebratione missae et De Defectibus*, 39–40, nr 45.

³⁹ Sacra Congregatio Rituum, "Instructio ad executionem Constitutionis de Sacra Liturgia," 890, nr 52d.

⁴⁰ *Ordo Missae: Ritus servandus in celebratione missae et De Defectibus*, 40, nr 46.

Przedstawiono zatem kilka możliwości sprawowania liturgii słowa, modyfikując tym samym rubryki z 1962 roku⁴¹. Zmiana ta wprowadziła nowy podział liturgii mszalnych. O ile dotąd msze dzielono na msze czytane i msze ze śpiewem (w skład których wchodziły msze: pontyfikalna, uroczysta i śpiewana), o tyle teraz dzielono je na msze z ludem i msze bez udziału ludu⁴². Na pierwszy plan wysunięto bowiem walor wspólnotowy liturgii, który stał się potem normatywną formą sprawowania mszy⁴³.

3. Wprowadzenie homilii do liturgii słowa

Zgodnie z wymową instrukcji z 26 IX 1964 r. do liturgii włączono homilię, która w pewnych dniach była obowiązkowa⁴⁴. Głoszenie homilii nie było niczym nowym w Kościele, ale do Soboru Watykańskiego II nie była ona formalnym elementem liturgii mszalnej⁴⁵.

⁴¹ Zob. Sodi and Toniolo, eds., "Ritus servandus in celebratione missae," LVII–LVIII, nr VI. Na ten temat zob. Makowski, *Między „starą” a „nową” liturgią*, 231–35.

⁴² Zob. Michałek, "Zmiany obrzędowe wprowadzone przez instrukcję," 285.

⁴³ Zob. Michael Kunzler, *Liturgia Kościoła*, ed. and trans. Lucjan Balter, Amateca: Podręczniki Teologii Katolickiej 10 (Pallottinum, 1999), 312. Na temat przemian, które zachodziły w tej mierze w dobie trydenckiej, zob. Fergus Ryan, *Canimus, sine fine dicentes: The Origin and Development of the "Dialogue Mass" and Its Influence on the Preparation of the Missale Romanum of 1970* (Libreria Editrice Vaticana, 2021), 19–174.

⁴⁴ „Homilia, qua per anni liturgici cursum ex textu sacro fidei mysteria et normae vitae christianae exponuntur, ut pars ipsius liturgiae valde commendatur; quinimmo in Missis quae diebus dominicis et festis de praecepto concurrente populo celebrantur, ne omittatur, nisi gravi de causa". Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II, "Constitutio de Sacra Liturgia," 114, nr 52. „Homilia diebus dominicis et festis de praecepto habeatur in omnibus Missis, quae concurrente populo celebrantur, Missis conventualibus, in cantu atque pontificalibus minime exceptis. Diebus vero non festis, homilia commendatur praesertim in quibusdam feriis Adventus et Quadragesimae necnon in aliis occasionibus in quibus populus frequentior ad ecclesiam convenit. Nomine homiliae ex textu sacro faciendae intellegitur explicatio aut alicuius aspectus lectionum Sacrae Scripturae aut alterius textus ex Ordinario vel Proprio Missae diei, ratione habita sive mysterii quod celebratur sive peculiarium necessitatum auditorum. Si schemata praedicationis intra Missam habendae pro aliquibus temporibus proponuntur, intimus nexus cum praecipuis saltem temporibus et festis anni liturgici (cfr. Const. art. 102–104) seu cum mysterio Redemptionis harmonice servandus est; homilia enim est pars Liturgiae diei". Sacra Congregatio Rituum, "Instructio ad executionem Constitutionis de Sacra Liturgia," 890, nr. 53–55.

⁴⁵ Sprzyjało to twórczości kaznodziejskiej, o czymś świadczy znaczna liczba manuskryptów i homiliarzy, które powstawały m.in. w średniowieczu. Zob. Réginald Grégoire, *Les homéliaires du moyen âge: Inventaire et analyse des manuscrits* (Herder, 1966).

O starożytności homilii świadczy fakt wzmiankowania o niej przez Justyna Męczennika (†165)⁴⁶. Wśród dzieł ojców Kościoła, zwłaszcza zaś w pismach Leona Wielkiego (†461) czy Grzegorza Wielkiego (†604), znajduje się również wiele homilii⁴⁷. Praktyka wygłaszania homilii w liturgii rzymskiej zanikła w średniowieczu, ok. VIII wieku⁴⁸. Niektóre teksty liturgiczne z IX w. wzmiankowały wprawdzie, że przepowiadanie słowa Bożego w liturgii było zależne od uznania biskupa, jednak należy zaznaczyć, że nie były one pochodzenia rzymskiego⁴⁹. Homilię zastępowało coraz częściej kazanie, do którego głoszenia wznoszono kazalnice⁵⁰. Kapłan, aby zaznaczyć, że jest to przepowiadanie niewchodzące w skład liturgii, zdejmował na ten czas manipularz, a gdy opuszczał prezbiterium, aby wejść na kazalnicę – również ornat⁵¹. Sobór Trydencki (1545–1563) w dekretach wskazywał na konieczność troski o głoszenie ludowi kazań w święta, a przynajmniej w niedziele⁵². To wprowadziło praktykę głoszenia erudycyjnych nauk⁵³.

Dopiero reforma liturgiczna Vaticanum II zmieniła miejsce i formę tego przepowiadania, czyniąc je rzeczywistą częścią liturgii. Ustalono, że nowym

⁴⁶ Zob. Jan Józef Janicki, "Historia Eucharystii w pierwszych wiekach chrześcijaństwa w świetle wybranych źródeł (II–IV w.)," *Textus et Studia* 1, no. 4 (2017): 109, <https://doi.org/10.15633/tes.01405>.

⁴⁷ Zob. Vincenzo Raffa, *Liturgia eucaristica: Mistagogia della Messa; Dalla storia e dalla teologia alla pastorale pratica* (Centro Liturgico Veneziano, 1998), 290.

⁴⁸ Wówczas powstało Ordo Romanus I, które nie zawierało wzmianki o homilii. Zob. Michel Andrieu, ed., "Ordo Romanus I," in *Les Ordines Romani du haut Moyen Âge*, vol. 2 (Peeters, 1960), 65–108.

⁴⁹ Przykładem tego typu tekstu jest Ordo Romanus X: „Et interim, dum sermonem facit ad populum, subdiaconus circumeundo fratribus evangelium apportet ab omnibus ordinatim deosculandum. Sin autem episcopus predicare noluerit, alta voce incipiat canere *Credo in unum Deum* [...]”. Michel Andrieu, ed., "Ordo Romanus X," in *Les Ordines Romani du haut Moyen Âge*, vol. 2 (Peeters, 1960), 357, nr. 31–32.

⁵⁰ Zob. Dawid Pietras, *Nadzwyczajna forma rytu rzymskiego: Status prawny liturgii i wspólnot* (Wydawnictwo Dębogóra, 2021), 161; Antoni Julian Nowowiejski, *Ceremonjał parafjalny: Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa pasterstwem dusz zajętego*, 7th ed. (B-cia Detrychowie, 1931), 228.

⁵¹ Zob. Kunzler, *Liturgia Kościoła*, 343–44.

⁵² Zob. Concilium Tridentinum, "De auditoribus," in *Dokumenty soborów powszechnych: Tekst łaciński i polski*, ed. Arkadiusz Baron and Henryk Pietras, vol. 4, *Źródła Myśli Teologicznej* 33 (Wydawnictwo WAM, 2004), 632 (z przyp. 11). W naukach i kanonach o Najświętszej Ofierze Mszy Świętej z 17 IX 1562 r. napisano: „Mandat sancta synodus pastoribus et singulis curam animarum gerentibus, ut frequenter inter missarum celebrationem vel per se vel per alios, ex his, quae in missa leguntur, aliquid exponant atque inter cetera sanctissimi huius sacrificii mysterium aliquod declarent, diebus praesertim dominicis et festis”. Concilium Tridentinum, "Doctrina et canones de sanctissimo missae sacrificio," *ibidem*, 644, kan. 8.

⁵³ Zob. Raffa, *Liturgia eucaristica*, 291.

miejszem głoszenia homilii będzie balustrada, ambona, miejsce przewodniczenia (kapłan mógł ją z tego miejsca wygłaszać na stojąco lub siedząco) lub ołtarz (kapłan miał ją wygłaszać sprzed ołtarza)⁵⁴. Jej treść miała być związana z liturgią danego dnia – za punkt wyjścia polecano tekst święty lub jedną z modlitw mszy, mając na uwadze celebrowaną tajemnicę dnia oraz szczególne potrzeby tych, którzy w niej uczestniczą⁵⁵. Należało także odtąd opuszczać udzielanie absencji po homilii⁵⁶. Tym, kto wygłaszał homilię, miał być kapłan celebrujący mszę lub koncelebrans, gdy msza była sprawowana przez kilku kapłanów⁵⁷. Nie istniało jednak wówczas jeszcze ani dyrektorium homiletyczne, ani żaden dokument precyzujący, w jaki sposób należy wygłaszać to przepowiadanie, poza normą obowiązującą uczestników mszy podczas czwartej sesji soborowej. Dla nich przygotowano książeczkę z tekstami liturgicznymi, zawierającą wskazanie, aby homilia była spisana i trwała pięć minut⁵⁸.

4. Wprowadzenie modlitwy powszechnej do liturgii słowa

Nowym obrzędem liturgii słowa stała się również modlitwa powszechna, która była fakultatywna poza niedzielami i świętami nakazanymi⁵⁹. Celowo używa się tutaj sformułowania „nowy obrzęd”, gdyż oracja w takiej formie nigdy nie funkcjonowała w liturgii rzymskiej⁶⁰. Wprowadzona w życie Kościoła oracja składała

⁵⁴ „Post Evangelium, celebrans, ad sedem aut ad altere, vel in ambone aut ad cancellos, homiliam, si facienda est, habet”. *Ordo Missae: Ritus servandus in celebratione missae et De Defectibus*, 40, nr 50.

⁵⁵ Zob. Sacra Congregatio Rituum, „Instructio ad executionem Constitutionis de Sacra Liturgia,” 890, nr 54.

⁵⁶ „Post homiliam non datur absolutio”. *Ritus servandus in concelebratione Missae et Ritus Communionis*, 20, nr 27.

⁵⁷ „Homiliam, si facienda est, habet celebrans principalis vel unus e concelebrantibus”. *Ritus servandus in concelebratione Missae et Ritus Communionis*, 35, nr 87.

⁵⁸ „Homilia autem per quinque minuta potrahenda et scripto exaranda, peculiaribus quibusdam in adiunctis habebitur”. Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II, *Missae in quarta periodo Concilii Oecumenici Vaticani II celebrandae* (Typis Polyglottis Vaticanis, 1965), 7, nr 6.

⁵⁹ „«Oratio communis» seu «fidelium», post Evangelium et homiliam, praesertim diebus dominicis et festis de praecepto, restituatur”. Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II, „Constitutio de Sacra Liturgia,” 114, nr 53.

⁶⁰ Liturgia rzymska знаła bowiem dwie formy modlitwy powszechnej – uroczystą, składającą się z wezwania, milczenia i modlitwy następującej każdorazowo po wezwaniu (zachowana w Wielki Piątek Męki Pańskiej), oraz litanijną, składającą się z prośby i aklamacji jako

się z trzech części: wprowadzenia do modlitwy (wygłaszanej przez celebransa); intencji, czyli wezwań (śpiewanych przez diakona, kantora lub odpowiedniego ministranta); oraz modlitwy końcowej (wygłaszanej przez celebransa)⁶¹. Analogicznie do miejsc, z których można było głosić homilię, kapłan miał przewodniczyć modlitwie powszechnej, rozpoczynając ją i konkludując na stojąco przy miejscu przewodniczenia, sprzed ołtarza, z ambony lub przy balustradzie⁶². Istotne jest tutaj dostrzeżenie, że kapłan najpierw pozdrowiał wiernych, potem wzywał do modlitwy, następnie wygłaszano prośby, po których miała miejsce modlitwa końcowa i zaczynało się śpiewać antyfonę na ofiarowanie:

Ritus servandus in celebratione missae (editio typica, 1962)	Ritus servandus in celebratione missae (editio typica, 1965)	Ritus servandus in concelebratione Missae (editio typica, 1965)
Dicto symbolo, vel, si non sit dicendum, post Evangelium vel homeliam, celebrans altare osculatur in medio, et iunctis manibus ante pectus ibidem a manu sinistra ad dextram (ut dictum est supra), verit se ad populum et extendens ac iungens manus dicit: Dominus vobiscum, et iunctis manibus revertitur per eandem viam ad medium altaris, ubi extendens et iungens manus, caputque Cruci inclinans, dicit Oremus: tum iunctis, ut prius, manibus, dicit antiphonam ad Offertorium ⁶³ .	Symbolo itaque expleto, celebrans versus ad populum dicit: V. Dominus vobiscum. R. Et cum spiritu tuo. Deinde subiungit: Oremus, et fit oratio fidelium. Si celebrans est ad altare, illud osculatur antequam dicat Dominus vobiscum; secus cum ad altare accedit, oratione fidelium completa [...]. Et sequitur statim antiphona ad offertorium ⁶⁴ .	Symbolo expleto, Episcopus celebrans principalis dicit Dominus vobiscum – Oremus, et fit oratio communis seu fidelium, iuxta locorum consuetudines ⁶⁵ .

odpowiedzi na prośbę. Zob. Kazimierz Pączkowski, "Modlitwa wiernych – narzędziem formacji wspólnoty Kościoła," *Studia Elbląskie* 2 (2000): 332; Raffa, *Liturgia eucaristica*, 300–305; Zenon Mońka, "Miejsce 'Oratio fidelium' we Mszy św. i jej znaczenie," *Częstochowskie Studia Teologiczne* 3 (1975): 356–57.

⁶¹ Zob. Sacra Congregatio Rituum, "Instructio ad executionem Constitutionis de Sacra Liturgia," 890, nr 56.

⁶² „Deinde, iuxta coisusque loci consuetudinem, fito ratio communis seu fidelium, quam celebrans aut ad sedem aut ex altari aut in ambone vel ad cancellos moderatur”. *Ordo Missae: Ritus servandus in celebratione missae et De Defectibus*, 40, nr 51.

⁶³ Sodi and Toniolo, eds., "Ritus servandus in celebratione missae," LVIII, nr VII, 1.

⁶⁴ *Ordo Missae: Ritus servandus in celebratione missae et De Defectibus*, 40–41, nr 51.

⁶⁵ *Ritus servandus in concelebratione Missae et Ritus Communionis*, 21, nr 28.

Wydaje się, że obecne w *Mszale rzymskim* z 1962 r. pozdrowienie kapłana i wezwanie do modlitwy przed ofiarowaniem były pozostałościami po dawnej modlitwie powszechnej⁶⁶.

Warto przy tym zwrócić uwagę na fakt, że oracją, którą zwyczajnie miano wówczas odmawiać na zakończenie modlitwy powszechnej, posiadającą intencje uwzględniające potrzeby Kościoła, rządzących, potrzebujących, ludzkości i świata, była modlitwa „Deus, refugium nostrum et virtus”⁶⁷. W *Mszale rzymskim* z 1962 r. była ona kolektą mszy XXII niedzieli po Zesłaniu Ducha Świętego⁶⁸. Pochodziła ona natomiast z *Sakramentarza gelaazjańskiego*, powstałego między VIII a IX wiekiem⁶⁹. 17 IV 1966 r. Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia wydało specjalne opracowanie dotyczące modlitwy powszechnej, czyli wiernych, wskazując na jej naturę, czas sprawowania, strukturę oraz propozycje dla terytorialnych konferencji episkopatów⁷⁰. Rozwinięto w nim kilka kwestii istotnych dla właściwego rozumienia tej części liturgii:

1. Natura modlitwy powszechnej została określona jako błaganie o dobra powszednie, zanoszone do Boga przez wspólnotę wierzących, której przewodniczy kapłan, w intencjach Kościoła, świata, potrzebujących i zgromadzenia liturgicznego, które ją odmawia⁷¹.

⁶⁶ Zob. Theodore Schnitzler, “Common Prayer (Prayer of the Faithful),” in *The Commentary on the Constitution and on the Instruction on the Sacred Liturgy*, ed. Annibale Bugnini and Carl Braga (Benziger Brothers, 1965), 141; Mońka, “Miejsce ‘Oratio fidelium’ we Mszy św. i jej znaczenie,” 357.

⁶⁷ Zob. Sacra Congregatio Rituum, “Instructio ad executionem Constitutionis de Sacra Liturgia,” 890, nr 56.

⁶⁸ „Deus, refugium nostrum et virtus: adesto piis Ecclesiae tuae precibus, auctor ipse pietatis, et praesta: ut, quod fideliter petimus, efficaciter consequamur”; Sodi and Toniolo, eds., *Missale Romanum ex decreto Ss. Concilii Tridentini*, 415, nr 2310.

⁶⁹ Zob. Manlio Sodi et al., eds., *Liturgia Tridentina: Fontes – Indices – Concordantia 1568–1962*, Monumenta liturgica plana 5 (Libreria Editrice Vaticana, 2010), 69. Była umieszczona w zbiorze modlitw przeznaczonych na XXV tydzień po Zesłaniu Ducha Świętego. Zob. Antoine Dumas and Jacques Deshusses, eds., *Liber sacramentorum Gellonensis* (Brepols, 1981), nr 270.

⁷⁰ Zob. Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia, *De oratione communi seu fidelium* (Typis Polyglottis Vaticanis, 1966), 7–172. Wartym odnotowania jest fakt, iż ta modlitwa jest w liturgii mszalnej elementem eucharystycznym, a nie dydaktycznym. Zob. Franciszek Małaczyński, “Wydawanie ksiąg liturgicznych w języku polskim,” *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 38, nos. 4–5 (1985): 324, <https://doi.org/10.21906/rbl.1452>.

⁷¹ Zob. Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia, *De oratione communi seu fidelium*, 7–8, nr. 1–3. Na ten temat zob. Piotr Kulbacki, “Formulas for the Universal Prayer in the Typical Editions of the Post-Conciliar Missal,” *Roczniki Teologiczne* 65, no. 8 (2018): 69–70, <https://doi.org/10.18290/rt.2018.65.8-5>.

2. Miejszem jej sprawowania była liturgia słowa, w której modlitwa powszechna stanowiła jej zakończenie, będąc jednocześnie jej szczytem i pewnego rodzaju przejściem pomiędzy słowem a ofiarą⁷².
3. Struktura tej modlitwy była następująca: wprowadzenie kapłana, będące zachętą dla ludu do ufnego wzniesienia prośb do Boga; intencje wygłaszane przez diakona, podzielone na cztery kategorie prośb: 1) w intencjach Kościoła, np. za papieża, biskupów, pasterzy Kościoła, działalność misyjną; o jedność chrześcijan, powołania kapłańskie i zakonne; 2) w intencjach spraw publicznych kraju i świata, np. o pokój, pogodę, dobry wybór kandydata na urząd świecki, obfite plony; 3) w intencjach potrzebujących, np. za nieobecnych, prześladowanych, bezrobotnych, chorych, więźniów; o dobra doczesne dla bezdomnych, chleb dla głodnych; 4) w intencjach grup wiernych i wspólnoty lokalnej, np. za parafię, przyjmujących sakramenty, miejscowe duchowieństwo; o łaski doczesne dla parafian, wsparcie rodzin. Z każdej z tych grup należało wziąć minimum jedno wezwanie, dając czasem więcej miejsca intencjom szczególnym (np. podczas udzielania sakramentów), ale nigdy nie rezygnując w całości z pozostałych wezwań⁷³.
4. Układ wezwań był następujący: 1) forma pełna („Oremus pro... ut...”), zawierająca zarówno tego, za kogo się Kościół modli, jak i to, o co się dla niego modli; 2) forma skrócona pierwszego stopnia („Oremus ut”), powzięta z litanii do Wszystkich Świętych, wskazująca na to, o co się Kościół modli; 3) forma skrócona drugiego stopnia („Oremus pro”), powzięta z niektórych litanii, wskazująca na to, za kogo się Kościół modli⁷⁴.
5. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku aklamacji, stanowiącej odpowiedź ludu na wygłaszane wezwania, gdyż wskazywano na cztery możliwości: 1) aklamację; 2) chwilę ciszy; 3) wspólne recytowanie formuły błagalnej; 4) aklamację poprzedzoną chwilą ciszy. Tę aklamację mieli zawsze wygłaszać wierni, a nie ministranci lub schola w ich imieniu⁷⁵.

Celem uczynienia modlitwy powszechnej konkretną odpowiedzią na potrzeby zgromadzonych wiernych, Consilium udzieliło rektorom Kościoła i celebransowi szereg uprawnień dotyczących modyfikowania tej części liturgii słowa poprzez wybór jednego ze schematów modlitwy powszechnej (jeżeli na dany

⁷² Zob. Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia, *De oratione communi seu fidelium*, 8, nr. 4–5.

⁷³ Zob. Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia, 8–10, nr. 6–10. Na ten temat zob. Kulbacki, “Formulas for the Universal Prayer,” 70.

⁷⁴ Zob. Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia, *De oratione communi seu fidelium*, 8–10, nr. 11.

⁷⁵ Zob. Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia, 10–11, nr. 12–13.

dzień liturgiczny przeznaczono kilka do wyboru) i wybór jednego z wezwań każdej serii, jak też poprzez dołączenia aktualnego wezwania spośród próśb okolicznościowych albo spośród innych formularzy modlitw powszechnych lub stworzenie nowego wezwania⁷⁶. Następnie przedstawiono szereg formuł poszczególnych modlitw⁷⁷. W dodatku do omawianej księgi umieszczono

⁷⁶ Zob. *Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia*, 12, nr. 18–19.

⁷⁷ Zamieszczono w nim następujące formuły:

- 1) Ogólne (dwie).
- 2) Adwentowe (dwie).
- 3) Na Okres Narodzenia Pańskiego.
- 4) Na Uroczystość Objawienia Pańskiego.
- 5) Na Okres Objawienia Pańskiego.
- 6) Na Okres Siedemdziesiąticy.
- 7) Na Okres Wielkiego Postu (dwie).
- 8) Na Okres Męki Pański.
- 9) Na Mszę Wieczery Pańskiej.
- 10) Na Wigilię Paschalną.
- 11) Na Niedzielę Zmartwychwstania Pańskiego.
- 12) Na Okres Wielkanocny (dwie).
- 13) Na Uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego.
- 14) Na Uroczystość Zesłania Ducha Świętego.
- 15) Na Uroczystość Trójcy Przenajświętszej.
- 16) Na Uroczystość Najśw. Ciała Chrystusa.
- 17) Na Uroczystość Najśw. Serca Jezusa.
- 18) Na Okres po Zesłaniu Ducha Świętego (pięć).
- 19) Na Uroczystość Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny.
- 20) Na Święto Najświętszego Imienia Jezus.
- 21) Na Święto Świętej Rodziny Jezusa, Maryi i Józefa.
- 22) Na Święto Oczyszczenia Najświętszej Maryi Panny.
- 23) Na Uroczystość Zwiastowania Najświętszej Maryi Pannie.
- 24) Na Święto św. Józefa Robotnika.
- 25) Na Uroczystość św. Jana Chrzciciela.
- 26) Na Uroczystość śś. Piotra i Pawła Apostołów.
- 27) Na święto Przenajświętszej Krwi Pańskiej.
- 28) Na Święto Przemienienia Pańskiego.
- 29) Na Uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny.
- 30) Na Święto Narodzin Najświętszej Maryi Panny.
- 31) Na Święto św. Krzyża.
- 32) Na Święto św. Michała Archanioła.
- 33) Na Święto Jezusa Chrystusa Króla.
- 34) Na Uroczystość Wszystkich Świętych.
- 35) Na obrzęd poświęcenia Kościoła.
- 36) Na obchody ku czci Najświętszej Maryi Panny.
- 37) Na obchody ku czci śś. Apostołów.

natomiast notę na temat historii modlitwy powszechnej oraz zamieszczono melodie do śpiewu intencji tej oracji⁷⁸.

Prezentowane wyżej opracowanie było więc o wiele szersze aniżeli pierwszy dokument wydany przez Consilium 13 I 1965 r., który miał na celu *de facto* jedynie przedstawienie ogólnych schematów formuł modlitwy powszechnej, podległych modyfikacji (według przedstawionego wzoru i kryteriów) ze strony konferencji episkopatów⁷⁹.

Zakończenie

Omawiane powyżej modyfikacje liturgii słowa stanowiły istotny wkład w realizację odnowy liturgicznej. To właśnie wówczas uproszczono ceremonie liturgii słowa, wydano nowe normy odnośnie do miejsca proklamacji czytań mszalnych oraz dołączono do rytu mszy dwa nowe elementy – homilię i modlitwę powszechną. Działanie to było konieczne ze względu na planowaną generalną odnowę mszy katechumenów, ku której kolejnym krokiem był dekret na temat akomodacji w lekcjonarzu mszalnym, opublikowany w październiku 1965 roku⁸⁰.

Po dokonaniu analizy zmian w liturgii słowa w 1965 r. można sformułować następujące wnioski:

1. Dostrzeżono walor duszpasterski odnowy liturgicznej. Modyfikacje obrzędów, wprowadzenie nowych miejsc celebracji oraz uproszczenie niektórych rubryk w większości przypadków wynikało z tego założenia. Chciano po prostu tę wyraźnie dydaktyczną część mszy szerzej udostępnić wiernym.

38) Na obchody ku czci śś. Męczenników.

39) Na obchody ku czci śś. Wyznawców Biskupów.

40) Na obchody ku czci śś. Doktorów Kościoła.

41) Na obchody ku czci śś. Wyznawców, którzy nie byli biskupami.

42) Na obchody ku czci śś. Dziewic.

43) Na obchody ku czci śś. Kobiet, które nie były dziewicami.

44) W czasie zawarcia związku małżeńskiego.

45) W czasie pogrzebu (dwa).

Każdy formularz był zapisany w języku łacińskim i francuskim. Zob. Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia, 16–159.

⁷⁸ Zob. Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia, 163–72.

⁷⁹ Zob. Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia, *De oratione communi seu fidelium* (Typis Polyglottis Vaticanis, 1965), nr 2.

⁸⁰ Zob. Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia, "Ordo Lectionum per ferias," *Notitiae* 13 (1965): 6–7.

2. Wprowadzono, niekiedy obowiązkową, homilię mszalną. Jej umieszczenie w obrzędzie mszy było przywróceniem do liturgii słowa żywego objaśnienia słowa Bożego lub prawd wiary katolickiej, tak aby wierni dostrzegali związek pomiędzy celebracją, wiarą a życiem.
3. Zamieszczono w liturgii słowa modlitwę powszechną, czyli orację zgromadzenia liturgicznego za wszystkich i za cały świat. Jej odmawianie, ze względu na charakter tej modlitwy, miało być wyrazem powszechności Kościoła i przejawem budowania więzi między wiernymi.

Można by zadać tutaj pytanie: dlaczego w ogóle dokonano tych zmian? Skupienie się w dużej mierze na odnowie mszy katechumenów było podyktowane zauważeniem faktu, iż jednym miejscem powszechnej katechezy dorosłych była ta część mszy, w której lud wysłuchuje czytań biblijnych i kapłana komentującego poszczególne części liturgii słowa lub mszy, lub nauki katolickiej i pouczającego zebranych o wierze, Kościele czy historii zbawienia⁸¹. Praca, którą wykonywało Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia była wysiłkiem podejmowanym na rzecz ludzi uczestniczących w liturgii, aby lepiej rozumieli i świadomiej partycypowali w tej dydaktycznej części mszy⁸².

Odnowa liturgiczna z 1965 r. może być też rozumiana jako pewnego rodzaju eksperyment, stanowiący wstęp do wydania nowego lekcjonarza (i towarzyszących mu norm). Efekt pierwszego etapu odnowy był potem przedmiotem refleksji biskupów, którzy kierując swoje spostrzeżenia na temat reformy, niezrędko przedstawiali pewne propozycje dotyczące dalszych kroków reformy liturgii słowa. W ten sposób przygotowywana generalna modyfikacja tej części mszy była przeprowadzana stopniowo, wyrastając niejako z zastanego stanu rzeczy – liturgii skodyfikowanej po Soborze Trydenckim.

Bibliografia

- Andrieu, Michel, ed. "Ordo Romanus I." In *Les Ordines Romani du haut Moyen Âge*, vol. 2. Peeters, 1960.
- Andrieu, Michel, ed. "Ordo Romanus X." In *Les Ordines Romani du haut Moyen Âge*, vol. 2. Peeters, 1960.
- Concilium Tridentinum. "De auditoribus." In *Dokumenty soborów powszechnych: Tekst łaciński i polski*, edited by Arkadiusz Baron and Henryk Pietras, vol. 4. Źródła Myśli Teologicznej 33. Wydawnictwo WAM, 2004.

⁸¹ Zob. Makowski, *Między „starą” a „nową” liturgią*, 122.

⁸² Zob. Sacra Congregatio Rituum, Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia, "Declarationes," *Notitiae* 26 (1967): 39.

- Concilium Tridentinum. "Doctrina et canones de sanctissimo missae sacrificio." In *Dokumenty soborów powszechnych: Tekst łaciński i polski*, edited by Arkadiusz Baron and Henryk Pietras, vol. 4. Źródła Myśli Teologicznej 33. Wydawnictwo WAM, 2004.
- Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia. *De oratione communi seu fidelium*. Typis Polyglottis Vaticanis, 1965.
- Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia. *De oratione communi seu fidelium*. Typis Polyglottis Vaticanis, 1966.
- Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia. "Ordo Lectionum per ferias." *Notitiae* 13 (1965): 6–7.
- Dumas, Antoine, and Jacques Deshusses, eds. *Liber sacramentorum Gellonensis*. Brepols, 1981.
- Grégoire, Réginald. *Les homéliaires du moyen âge: Inventaire et analyse des manuscrits*. Herder, 1966.
- Janicki, Jan Józef. "Historia Eucharystii w pierwszych wiekach chrześcijaństwa w świetle wybranych źródeł (II–IV w.)." *Textus et Studia* 1, no. 4 (2017): 95–126. <https://doi.org/10.15633/tes.01405>.
- Kulbacki, Piotr. "Formulas for the Universal Prayer in the Typical Editions of the Post-Conciliar Missal." *Roczniki Teologiczne* 65, no. 8 (2018): 67–76. <https://doi.org/10.18290/rt.2018.65.8-5>.
- Kunzler, Michael. *Liturgia Kościoła*. Edited and translated by Lucjan Balter. Amateca: Podręczniki Teologii Katolickiej 10. Pallottinum, 1999.
- Makowski, Dawid. "Lex orandi – lex credendi w liturgii rzymskiej: na przykładzie odnowienia Modlitwy Powszechnej Wielkiego Piątku w 1965 r." *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 44, no. 1 (2024): 59–74. <https://doi.org/10.25167/sth.5411>.
- Makowski, Dawid. "Liturgia z 1965 r. jako odpowiedź na zalecenia soborowej Konstytucji o liturgii świętej – aspekt liturgii mszalnej." *Łódzkie Studia Teologiczne* 32, no. 4 (2024): 30–39. <https://doi.org/10.52097/lst.2023.4.30-39>.
- Makowski, Dawid. *Między „starą” a „nową” liturgią: Studium nad reformą liturgii rzymskiej w pierwszej fazie odnowy liturgicznej (1964–1967)*. Wydawnictwo Miles, 2024.
- Makowski, Dawid. "Ordo Missae z 1965 roku jako wyraz odnowy liturgicznej." *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 32, no. 2 (2024): 269–90. <https://doi.org/10.52097/wpt.7975>.
- Małaczyński, Franciszek. "Perspektywy reformy liturgii." *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 14, no. 6 (1961): 298–311. <https://doi.org/10.21906/rbl.2846>.
- Małaczyński, Franciszek. "Wydawanie ksiąg liturgicznych w języku polskim." *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 38, nos. 4–5 (1985): 321–31. <https://doi.org/10.21906/rbl.1452>.
- Michalek, Roman. "Zmiany obrzędowe wprowadzone przez instrukcję do konstytucji o św. liturgii z 26 IX 1964." *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 18, no. 5 (1965): 280–292. <https://doi.org/10.21906/rbl.3021>.
- Mieczkowski, Janusz. "Msza święta trydencka." *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 61, no. 3 (2008): 165–78. <https://doi.org/10.21906/rbl.358>.
- Mońka, Zenon. "Miejsce 'Oratio fidelium' we Mszy św. i jej znaczenie." *Częstochowskie Studia Teologiczne* 3 (1975): 354–61.
- Nowowiejski, Antoni Julian. *Ceremoniał parafjalny: Przewodnik liturgiczny dla duchowieństwa pasterstwem dusz zajętego*. 7th ed. B-cia Detrychowcie, 1931.
- Ordo Missae: Ritus servandus in celebratione missae et De Defectibus in celebratione missae occurrentibus*. Typis Polyglottis Vaticanis, 1965.

- Pączkowski, Kazimierz. "Modlitwa wiernych – narzędziem formacji wspólnoty Kościoła." *Studia Elbląskie* 2 (2000): 319–57.
- Pietras, Dawid. *Nadzwyczajna forma rytu rzymskiego: Status prawny liturgii i wspólnot*. Wydawnictwo Dębogóra, 2021.
- Raffa, Vincenzo. *Liturgia eucaristica: Mistagogia della Messa; Dalla storia e dalla teologia alla pastorale pratica*. Centro Liturgico Veneziano, 1998.
- Ritus servandus in concelebratione Missae et Ritus Communionis sub utraque specie*. Editio typica. Typis Polyglottis Vaticanis, 1965.
- Ryan, Fergus. *Canimus, sine fine dicentes: The Origin and Development of the "Dialogue Mass" and Its Influence on the Preparation of the Missale Romanum of 1970*. Libreria Editrice Vaticana, 2021.
- Sacra Congregatio pro Cultu Divino. "Decretum." *Notitiae* 47 (1969): 237.
- Sacra Congregatio Rituum. "Instructio ad executionem Constitutionis de Sacra Liturgia." *Acta Apostolicae Sedis* 56 (1964): 877–900.
- Sacra Congregatio Rituum, Consilium ad Exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia. "Declarationes." *Notitiae* 26 (1967): 39–45.
- Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II. "Constitutio de Sacra Liturgia." *Acta Apostolicae Sedis* 56 (1964): 97–138.
- Sacrosanctum Oecumenicum Concilium Vaticanum II. *Missae in quarta periodo Concilii Oecumenici Vaticani II celebrandae*. Typis Polyglottis Vaticanis, 1965.
- Schnitzler, Theodore. "Common Prayer (Prayer of the Faithful)." In *The Commentary on the Constitution and on the Instruction on the Sacred Liturgy*, edited by Annibale Bugnini and Carl Braga. Benziger Brothers, 1965.
- Sodi, Manilo, and Alessandro Toniolo, eds. *Missale Romanum ex decreto Ss. Concilii Tridentini restitutum summorum pontificum cura recognitum: Editio typica 1962*. Libreria Editrice Vaticana, 2007.
- Sodi, Manilo, and Alessandro Toniolo, eds. "Ritus servandus in celebratione missae." In *Missale Romanum ex decreto Ss. Concilii Tridentini restitutum summorum pontificum cura recognitum: Editio typica 1962*. Libreria Editrice Vaticana, 2007.

DAWID MAKOWSKI – student liturgiki na Papieskim Instytucie Liturgicznym św. Anzelma w Rzymie, członek Komisji Liturgicznej Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, autor i koordynator projektu „Z pasji do liturgii”.